

УДК 351.82:69:351.82

**Р. Лобай,
М. Фурса**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ШЛЯХОМ УПРАВЛІННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто підходи різних науковців та наукових шкіл до трактування поняття “конкурентоспроможність” в економічній науці. Здійснено аналіз чинників конкурентоспроможності на різних рівнях ієрархії управління економікою. Виокремлено негативні чинники впливу на конкурентоспроможність будівельної галузі. Подано структурно-логічну схему взаємодії підприємств будівельної галузі з урахуванням зовнішніх чинників.

Ключові слова: будівельна галузь, ефективність, конкурентоспроможність, управління.

У сучасній економіці конкурентоспроможність виступає ключовою категорією та умовою інтеграції країни у світовий глобалізований економічний простір. Передумовою глибокої інтеграції економіки країни у світове господарство є її входження в основний потік світового розвитку, що упродовж останнього десятиліття ускладнюється через загострення проблеми конкурентоспроможності економіки на світовому рівні.

Конкурентоспроможність та економічна ефективність є взаємно обумовлюючими факторами економічного розвитку: конкурентоспроможність сприяє зростанню ефективності діяльності підприємств, галузей та економіки загалом, а ефективність діяльності останніх значною мірою визначає їх конкурентні позиції в економічному просторі.

Вивчаючи ринкові відносини та їх складники, саме дослідженню конкурентоспроможності приділяють особливу увагу, а під час формування економічної політики окремими державами та виробленні стратегій розвитку представниками бізнесу вона виступає орієнтиром і фундаментом. Термін “конкурентоспроможність” не має однозначного трактування серед вітчизняних і зарубіжних спеціалістів. З одного боку, це свідчить про складність і актуальність проблеми, а з іншого – про незавершеність її теоретико-методологічної розробки та необхідність подальших досліджень.

У широкому розумінні конкурентоспроможність – це здатність певного об’єкта перемагати в конкурентній боротьбі. Я. Жаліло розглядає конкурентоспроможність країни як сукупність властивостей, притаманних національній економіці, які визначають її здатність конкурувати з іншими країнами [1].

З позиції геополітичного підходу Т. Харченко визначає конкурентоспроможність як становище країни або окремого товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках, що зумовлене економічними, соціальними та політичними чинниками [2]. У вужчому, мікроекономічному, аспекті розглядає конкурентоспроможність Н. Міценко [3], характеризуючи її як позицію підприємства, яка дає змогу йому виграти змагання між підприємцями на ринку товарів і послуг. Не лише Н. Міценко, але й інші економісти визначають конкурентоспроможність на різних рівнях: макро-, мезо- та мікро (рис. 1).

Рис. 1. Рівні конкурентної боротьби між суб'єктами ринку

Відповідно, економічна ефективність як “досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці” [4] на зазначених рівнях визначається величиною затрат на виробництво одиниці: національного доходу (на макрорівні); доходу регіону/території чи виробленого продукту в галузі (на мезорівні); продукції/послуги підприємства (на мікрорівні).

Розподіляючи рівні конкурентоспроможності за певною ієрархічністю (як у випадку з рівнем підприємства, галузі, народного господарства), окремі автори подають свої підходи до такого розподілу, частково урізноманітнюючи його. Так, Г. Чупик [5], розглядаючи конкурентоспроможність у вузькому значенні, виокремлює такі її рівні:

- товару/послуги (здатність товару/послуги завдяки його властивостям, які є перевагами порівняно з аналогічними у інших товарів/послуг, перемагати у ринковій боротьбі);
- підприємства (потенційна здатність досягати конкурентних переваг у суперництві з іншими суб'єктами господарювання);
- країни (наявність кращих умов стабільного економічного зростання порівняно з іншими країнами).

Акцентуючи на різних аспектах, зокрема, й порушеного Т. Харченко геополітичного, І. Данілов [6] вважає, що аналіз сутності категорії “конкурентоспроможність” варто робити з різних позицій: економічної; юридичної; філософської; психологічної; соціальної (рис. 2).

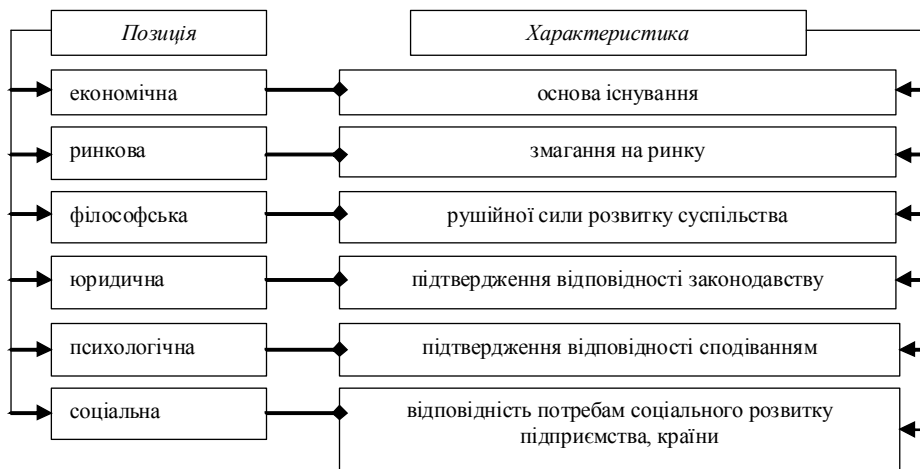

Рис. 2. Характеристика категорії “конкурентоспроможність” з різних наукових позицій

Загалом, погоджуючись з автором, вважаємо за потрібне висловити зауваження щодо окремих аспектів такого підходу. Якщо метою господарюючих суб'єктів у конкурентній боротьбі в умовах ринкової економіки є досягнення переваг над конкурентами, то запропоноване І. Даніловим визначення не враховує певних факторів, які виступають обмежуючими умовами та регламентують єдиний процес, наприклад: соціальна орієнтація, правове регулювання тощо.

М. Портер, розглядаючи різні рівні конкурентоспроможності, зазначає, що, аналізуючи конкурентоспроможність на національному рівні, “необхідно зосередити увагу не на економіці загалом, а на конкретних галузях та сегментах галузі та необхідно зрозуміти, як і для чого виникають комерційні життєздатні навички та технології, а зрозуміти це достатньо повно можна тільки на рівні аналізу конкурентних галузей” [7]. Тобто, автор наголошує, що конкурентна позиція національної економіки формується на основі позицій окремих її галузей.

Конкурентоспроможність галузі все більше залежить від функціонування територіальних суспільно-господарських систем та їх здатності до формування сучасних дієвих структур. Ці структури повинні ефективно використовувати існуючу в регіоні сукупність чинників виробництва, а зростання конкурентоспроможності значно залежить від державної та регіональної політики у сфері створення відповідного економіко-правового середовища.

Окремі наукові школи вважають, що у ринковій економіці галузь не є єдиною структурною одиницею, тому реальної конкуренції між ними не може існувати. Не погоджуючись з позицією щодо умовності існування “конкурентоспроможності галузі”, висловленої Я. Жалілом, Я. Базилком та ін. [8], зазначимо, що узагальнена оцінка ефективності використання різних видів суспільних ресурсів можлива саме на рівні галузі. Ефективність функціонування сукупності підприємств галузі формує її конкурентоспроможність. Саме галузевий рівень є основним об'єктом реалізації програм і заходів державного управління.

М. Портер вважає мезорівень одним із ключових для формування національної конкурентоспроможності, зазначаючи, що сутність конкуренції на рівні галузі визначається п'ятьма силами [9]:

- 1) загрозою появи нових конкурентів;
- 2) загрозою появи товарів та послуг-замінників;
- 3) спроможністю постачальників комплектуючих виробів торгуватись (ринкова сила постачальників);
- 4) спроможністю покупця торгуватись (ринкова сила покупця);
- 5) суперництвом між існуючими конкурентами.

Такий підхід автора відображає сутність конкуренції на ринку, показуючи взаємодію п'яти сил, яка створює низку обставин, сукупність яких і формує поняття “конкуренції”. Прихильники інституціоналізму вважають, що таку модель М. Портера в сучасних умовах потрібно доповнити чинником впливу інституцій, з чим важко не погодитись, оскільки в посттрансформаційний період державне регулювання на різних рівнях ієрархії управління економікою є особливо вагомим. Вирішення актуальних соціально-економічних проблем вимагає радикальних структурних зрушень в економіці, які містили б організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності господарських систем з удосконаленням інституційного середовища.

На думку М. Гельвановського, конкурентоспроможність на галузевому рівні визначається наявністю у галузі конкурентних переваг, що дозволяють виробляти

продукцію високої якості, яка б задовольняла потреби споживачів відносно споживчої цінності товарів, ринкової новизни та вартості [10], а також постачала її на конкурентний ринок в оптимальні терміни.

Подібної точки зору дотримується І. Спірідонов, визначаючи рівень конкурентоспроможності галузі як наявність у неї конкурентних переваг, що дає змогу [11]: 1) виготовляти продукцію високої якості, яка б задовольняла потреби конкретних груп споживачів відносно споживчої цінності товарів, їх ринкової новизни та вартості; 2) постачати її на конкурентний світовий ринок в оптимальні строки.

Таким чином, конкурентоспроможність галузі передбачає наявність: гнучкої галузевої інфраструктури та раціональної структури; групи висококонкурентних підприємств-лідерів, до рівня яких тягнулися б інші підприємства галузі; налагодженої прогресивної виробничо-технічної бази [12]; відпрацьованої системи науково-технічної, матеріально-технічної виробничої, комерційної співпраці всередині галузі та з іншими галузями.

Для оцінки конкурентоспроможності на рівні галузі науковці пропонують використовувати різні показники, серед яких: продуктивність праці, капітало- та наукомісткість, баланс експорту та імпорту продукції галузі та ін. Перелік таких показників (базису для оцінки конкурентоспроможності) подано в табл. 1. Звичайно, цей набір показників не є остаточний, він може бути змінений чи доповнений із врахуванням специфіки галузевих об'єднань, фінансово-промислових груп чи окремих сфер господарювання. Під час здійснення оцінки конкурентоспроможності галузі потрібно враховувати і такий важливий чинник, як функціонування галузі, який є органічною частиною національного господарства.

Таблиця 1

**Базові показники для оцінювання конкурентоспроможності галузі
згідно з підходами окремих науковців [13, 14]**

М. Гельмановський, В. Жуковська, І. Трофімова	В. Петров “Конкурентоспособность. Анализ факторов, показателей, определяющих успех субъектов рынка в конкурентной борьбе”
Показники, запропоновані авторами	
<ul style="list-style-type: none"> – продуктивність та оплата праці; – капіталомісткість та наукомісткість; – технічний рівень продукції; – сукупність знань, необхідних для реалізації наукових та проектних розробок; – ступінь експортної орієнтації чи імпоротної залежності галузі; – відповідність рівня розвитку галузі загальному рівню розвитку економіки; – рівень розвитку галузі за динамікою цін на продукцію; – ступінь використання продукції галузі іншими галузями (експансія галузі) 	<ul style="list-style-type: none"> – динаміка норми та маси прибутку; – економічний ріст всередині країни; – баланс експорту та імпорту продукції визначеної галузі та співставлення з аналогічними балансами інших країн

Конкурентоспроможність галузі розглядається у визначеному часовому періоді, у порівнянні з іншими галузями та секторами як всередині країни, так і у порівнянні з аналогічними виробниками за кордоном. Ключовими чинниками конкурентоспроможності галузі визначають: 1) ресурсний; 2) ціновий; 3) “фактор середовища” (табл. 2).

Таблиця 2

Чинники конкурентоспроможності галузі та їх характеристики

№ з/п	Чинники конкурентоспроможності	Ключова характеристика чинника
1	ресурсний	фізичні затрати ресурсів на одиницю готової продукції, які знаходяться в оберненому зв'язку з показниками ефективності
2	ціновий	рівень та динаміка цін на всі використані ресурси виробництва та готову продукцію
3	“Фактор середовища”	економічна політика держави та рівень її взаємодії як ринкового контрагента

Перелічені у табл. 2 чинники агрегуються стосовно конкурентоспроможності галузевого рівня: продуктивність в галузі, яка характеризує динаміку галузевих цін на сировину, напівфабрикати, готову продукцію, трудові ресурси, пов'язана з промисловою, зовнішньоекономічною політикою держави в рамках її стратегії національного розвитку.

Зупиняючись на конкурентоспроможності галузі, акцентуємо увагу саме на будівельній галузі, оскільки вона є однією з найважливіших галузей народного господарства, від якої значною мірою залежить ефективність функціонування всієї економічної системи країни. Її важливість для економіки можна пояснити: 1) створенням великої кількості робочих місць; 2) споживанням продукції багатьох галузей економіки. Мультиплікаційний ефект коштів, вкладених у будівництво, створює основний економічний ефект від розвитку цієї галузі, оскільки паралельно розвиватимуться й інші сфери: виробництво будівельних матеріалів, обладнання, машинобудівна галузь, транспорт, енергетика, металургія і металообробка, нафтохімія, виробництво скла, деревообробна промисловість та ін.

Будівельний комплекс посідає особливе місце в економіці держави: він створює основні фонди для функціонування для усіх галузей економіки (виробничих та невиробничих), які забезпечують соціально-культурні та побутові потреби населення [15].

Зростання у галузі будівництва спричиняє загалом економічне зростання в країні, проте на сучасному етапі її розвитку важко говорити про конкурентоспроможність цієї галузі. На регіональному рівні прослідковується конкурентна перевага будівельних організацій центральних районів та великих міст-мільйонерів через наявність достатніх потужностей та вищу інвестиційну привабливість, однак проблеми відсутності структурних перетворень і фінансування гальмують формування конкурентоспроможності галузі на міжнародних ринках. Серед основних проблем, що перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності будівельної галузі, доцільно виокремити: відсутність джерел фінансування будівництва; високий ступінь зносу основних фондів; бюрократичні перешкоди на шляху реалізації інвестиційних проєктів; недосконала система ціноутворення; недосконала система механізмів нормативно-правового регулювання (рис. 3).

Основною перешкодою на шляху формування організаційних засад конкурентного середовища на внутрішньому ринку (зокрема, реалізації тендерних процедур) є відсутність законодавчо врегульованого механізму майнової відповідальності за порушення умов договору підяду. Під затверджені бюджети оголошуються тендери, підписуються контракти, будівельники починають працювати у

борг, а через ненаповнення бюджету платежі не проводяться, часто фінансування взагалі припиняється і будівельні організації банкрутують [16].

Рис. 3. Чинники, що перешкоджають зростанню рівня конкурентоспроможності будівельної галузі

Ринкові умови вимагають формування відповідних взаємовідносин учасників інвестиційного процесу у капітальному будівництві, тому першочерговою проблемою у будівельній галузі є створення сприятливого інвестиційного клімату, реальних фінансово-кредитних механізмів. Це стане передумовою стимулювання промислового, житлового будівництва та підвищення конкурентоздатності галузі.

Зміни зовнішньоекономічних зв'язків М. Портер розглядав на основі показників за типами виробництва та кластерами [17], аналізуючи галузі на основі кластерних схем. Серед таких показників: частка промисловості у світовому експорті; частка галузі чи кластера в загальному обсязі експорту країни; частка кластеру у світовому експорті.

Підприємства будівельної галузі функціонують в умовах ринкових відносин – ринок будівельної продукції розвивається і спричиняє зростання конкуренції між його учасниками та появу нових форм взаємовідносин, інструментів управління суб'єктами ринку. На сучасному етапі проблемою є відсутність єдиного ринку для усіх учасників виробництва будівельної продукції. Кожен учасник цього ринку функціонує в умовах конкуренції з підприємствами того ж напрямку діяльності (ринку сировинних ресурсів, будівельних матеріалів, обладнання, конструкцій; фінансовому ринку; ринку проєктних та підрядних робіт; ринку нерухомості).

На діяльність будівельних підприємств суттєво впливають чинники макросередовища: неадекватність державної політики та нормативно-правової бази

вимогам ринку, високий рівень інфляції тощо, що особливо відчувається в умовах посткризового відновлення. Незважаючи на поступову стабілізацію ринку будівельних робіт і послуг, спостерігаються й негативні тенденції, зокрема:

- посилення конкуренції між різними державними органами за право прийняття рішень у сфері регулювання ринку нерухомості;
- “державне підприємництво” – лобювання чиновниками інтересів певних підприємств, що монополізує ринок;
- недосконалість нормативно-правової бази, що дестабілізує ринок, стримує приплив іноземних інвестицій та призводить до збільшення рівня трансакційних витрат.

Структурно-логічна схема взаємозв’язків підприємств будівельної галузі в умовах впливу чинників зовнішнього середовища подана на рис. 4.

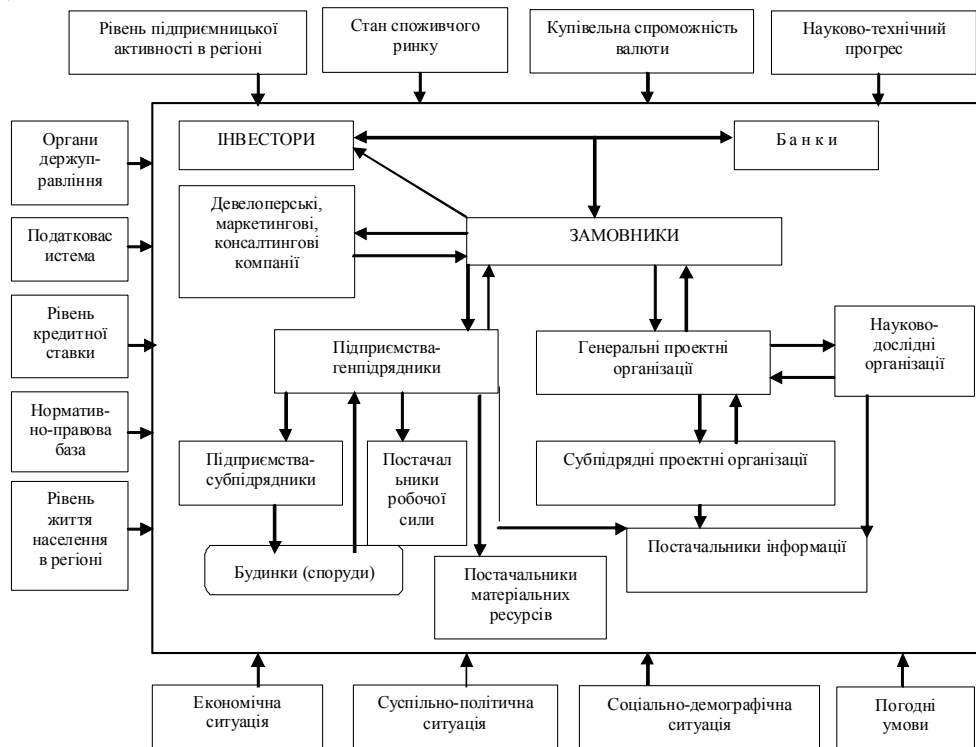

Рис. 4. Взаємодія підприємств будівельного комплексу в умовах впливу зовнішніх чинників [18]

Успішна реалізація стратегічних підходів до посилення конкурентоспроможності продукції будівельного комплексу вимагає врахування внутрішніх і зовнішніх чинників впливу. Для підвищення конкурентоспроможності будівельного комплексу потрібно перейти від консервативних підходів адаптації до стратегії модернізації на основі інноваційного підходу [19], що дозволяє здійснювати відбір дієвих інститутів та інструментів соціально-економічного розвитку.

Таким чином, аналіз теоретичних підходів до тлумачення феномену конкурентоспроможності, її чинників на різних рівнях ієрархії управління економікою,

зокрема в будівельній галузі, та узагальнення щодо структурно-логічної взаємодії підприємств будівельної галузі дають змогу зробити такі висновки:

– конкурентоспроможність галузі виступає важливим фактором забезпечення економічної ефективності діяльності підприємств, а ефективність функціонування сукупності підприємств галузі формує її конкурентоспроможність;

– зміцненню конкурентоспроможності будівельної галузі перешкоджають: відсутність джерел фінансування будівництва; високий ступінь зносу основних фондів; бюрократичні перешкоди на шляху реалізації інвестиційних проектів; недосконала система ціноутворення; неузгоджена система механізмів нормативно-правового регулювання;

– зростання конкурентоспроможності великою мірою залежить від державної та регіональної політики у сфері створення відповідного економіко-правового середовища;

– саме галузевий рівень є основним об'єктом реалізації програм і заходів державного управління, спрямованих на формування чи розвиток гнучкої галузевої інфраструктури та раціональної структури; групи висококонкурентних підприємств-лідерів у галузі; налагодженої прогресивної виробничо-технічної бази; відпрацьованої системи науково-технічної, матеріально-технічної виробничої, комерційної співпраці всередині галузі та з іншими галузями;

– конкурентоспроможність галузі все більше залежить від функціонування територіальних суспільно-господарських систем та їх здатності до формування сучасних дієвих структур, які повинні ефективно використовувати існуючі в регіоні сукупність чинників виробництва;

– діяльність підприємств будівельного комплексу в умовах посткризового відновлення потребує нових підходів до управління, контролю, організації мотивації та удосконалення інституційного забезпечення.

Література

1. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації [Текст] / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла]. — К. : Знання України, 2005. — С. 8.

2. Харченко Т. Б. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств як засіб ринкового реформування економіки / Т. Харченко // АПЕ [Текст]. — 2003. — № 2. — С. 71.

3. Міценко Н. Конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах / Міценко Н., Смик О. // Науковий вісник НЛТУ України [Текст]. — 2009. — Вип. 19.3 — С. 243—247.

4. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3 т. Т. 1. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Академія, 2000. — 864 с.

5. Чупик Г. Р. Наукові Підходи до визначення категорій “конкуренція” та “конкурентоспроможність” / Г. Р. Чупик // Вісник Львівської КА [Текст]. — 2006. — № 22. — С. 55—58.

6. Данилов И. П. Проблемы конкурентоспособности электротехнической продукции [Текст] / И. П. Данилов. — М. : Пресс-сервис, 1997. — С. 24.

7. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость [Текст] / Майкл Е. Портер. — [Б. г.] : Альпина Бизнес Букс, 2008. — 715 с.

8. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації... — С. 22.

9. Портер М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / М. Портер ; [пер. с англ., науч. ред. О. Нижельская]. — [2-е изд.]. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. — С. 38.
10. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Российский экономический журнал [Текст]. — 1998. — № 3. — С. 67—77.
11. Спиридонов И. Мировая экономика [Текст] / Спиридонов И. А. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : [б. и.], 2006. — 272 с.
12. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти [Текст] : монографія / Драган О. І. — К. : ДАКККіМ, 2006. — С. 20.
13. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях... — С. 67—77.
14. Петров В. Конкурентоспособность. Анализ факторов, показателей и критериев, определяющих успех субъектов рынка в конкурентной борьбе на различных условиях экономической деятельности (микро, мезо, макро, глобальном) / Петров В. // Риск [Текст]. — 1999. — № 4. — С. 45.
15. Дідківський С. А. Інноваційні технології будівництва як напрям підвищення конкурентоспроможності будівельної галузі України / С. А. Дідківський, О. М. Кушніренко // Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку підприємства [Текст] : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. — Житомир : ЖДТУ, 2012. — С. 123, 124.
16. Тимофеев Ю. Е. Досвід залучення приватних інвестицій у житлове будівництво / Тимофеев Ю. Е. // Фінанси України [Текст]. — 2001. — № 5. — С. 45.
17. Потрер М. Конкуренция [Текст] / Майкл Портер. — М. : Диалектика-Альянс, 2010. — 592 с.
18. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону [Текст] : монографія / за ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. — Львів : Ліга Прес, 2010. — С. 88.
19. Пинда Ю. В. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону [Текст] : дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.00.05 “розвиток продуктивних сил і регіональна економіка” / Ю. Пинда ; Інститут регіональних досліджень НАН України. — Львів : [б. в.], 2009. — С. 16, 17.

R. Lobay, M. Fursa

SUPPORT OF ACTIVITY EFFICIENCY OF CONSTRUCTION INDUSTRY ENTERPRISES BY MANAGING ITS COMPETITIVENES IN THE NATIONAL ECONOMY SYSTEM

The approaches of different scientists and scientific schools of interpretation to the concept of “competitiveness” in economics are considered. The analysis of the factors of competitiveness at different levels of the hierarchy of management of economics is conducted. Negative factors influencing the competitiveness of the construction industry are singled out. Structural and logical scheme of interaction of the construction industry including external factors is presented.

Key words: construction industry, efficiency, competitiveness, management.